

NUTQ KAMCHILIKLARINING IJTIMOIIY HARAКTERI

Jaxongirova Muslima Nasimxon qizi

*Namangan Davlat Pedagogika instituti Maxsus pedagogika:logopediya yo‘nalishi 2-
bosqich talabasi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12743653>

Annotatsiya: *Dunyo miqyosida ma‘lumotlargako‘ra nutq nuqsonlarining soni ortib bormoqda. Shuningdek bolalar va o‘smirlarda nutq kamchiliklarini oldini olish dolzarb masala bo‘lmoqda. Nutq kamchiligi qanday paydo bo‘ladi kelib chiqish sabablari va ularni oldini olish haqida fikrlar yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *statistik, kamchilik, pedagogik, Postnatal, shaxs, didaktik o‘yin, poliklinika, psixoprofilaktik, bolalar, o‘smirlar, funktsiya, markaziy.*

Аннотация: *Резюме Согласно имеющимся данным, число речевых нарушений увеличивается во всем мире. Также становится актуальным вопрос профилактики дефектов речи у детей и подростков. Возникают мысли о том, как возникает дефицит речи, о причинах его возникновения и их профилактике.*

Ключевые слова: *статистическая недостаточность, педагогика, послеродовая личность, дидактическая игра, поликлиника, психопрофилактика, дети, подростки, функция, центральная.*

Abstract : *According to data, the number of speech defects is increasing worldwide. Also, prevention of speech defects in children and adolescents is becoming an urgent issue. There are opinions about how speech deficiency appears, the causes of its origin and their prevention.*

Keywords: *Statistical deficiency, pedagogy, postnatal person, didactic game, polyclinic, psychoprophylaxis, children, adolescents, function, central*

Dunyo miqyosidagi statistik ma‘lumotlarga ko‘ra nutq nuqsonlarining soni ko‘payib bormoqda, shuning uchun bolalar va o‘smirlarda nutq kamchiliklarini oldini

olish dolzarb muammo bo‘lib qolgan. Bizning mamlakatimizda nutq kamchiliklariga ega bolalar bilan olibboriladigan korreksion -tarbiyaviy va pedagogik ishga katta e‘tibor qaratilmoqda. Nutq kamchiliklarini erta aniqlash, korreksion ta‘lim va tarbiyani tashkil qilish va ta‘lim -tarbiyaning uslublari masalasini hal qilish bo‘yicha ma‘lum miqdorda yutuqlarga erishilgan. Ko‘p hollarda maxsus ta‘sir etish yo‘llari orqali bolalardagi turli xil nutq patologiyalarini oldini olishga erishilmoqda. Bolalardagi nutq kamchiliklarini o‘z vaqtida oldini olish nerv- psixik kasalliklarni oldini olish bilan uzviy bogliqdir. Bu davolash, pedagogik va ijtimoiy ta‘sirlarni o‘z ichiga oigan kompleks tadbirlar orqali amalga oshiriladi. Bolalar poliklinikasi mutaxassislari doimiy dinamik kuzatuv bilan bir qatorda 14 yoshgacha bolgan bolalarni poliklinikadan tashqari maktab va maktabgacha tarbiya muassasalarida ham profilaktik ko‘rikdan o‘tkazib turadilar. Bolalar muassasalarida gipedagog va shifokorlarning hamkorligidagi ishi bolalar sog‘lig‘idagi kamchiliklarni, nutq rivojlanishiga ta‘sir ko‘rsatuvchi yoki nutq kamchiliklarini keltirib chiqaruvchi tug‘ma va orttirilgan kasalliklarni erta aniqlashga imkon beradi. Nutq kamchiliklarini oldini olish muammosi haqida gapirganda bola nutqining normada rivojlanishi uchun zaruriy omillarni o‘rganish va bilish juda muhimdir. Bu ma‘lum otlar bola nerv-psixik holatining muhim ko‘rsatkichi hisoblanuvchi nutq rivojlanishiga bevosita taalluqlidir. U ning vazifasi asosan nutq ontogenezining yosh bosqichlarini o‘rganish va ijtimoiy shart- sharoitlarni aniqlashdan iboratdir. Nutq kamchiliklarining oldini olish muammosini o‘rganish jarayonida bolalari psixologik tarbiyalash bo‘yicha normativ va tavsiyalar, bola psixik qobiliyatining rivojlanishi imkoniyatlarini yaratish va qo‘llash bo‘yicha normativ va tavsiyalar, aholi orasida ommaviy tibbiy -pedagogik propandani rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar ishlanadi. Aholiga logopedik yordam ko‘rsatishning muhim yo‘nalishlaridan biri nutq kamchiliklarini oldini olish hisoblanadi. Logopediyaning ana shu alohida tarmog‘i oldida quyidagi vazifalar turibdi:

- a) nutq kamchiliklarini oldini olish - birlamchi profilaktika;

b) nutq kamchiliklarini surunkali shakllarga aylanishining oldini olish ikkilamchi profilaktika;

d) nutq kamchiliklariga ega shaxslarning ijtimoiy – mehnat adaptatsiyasi — uchlamchi profilaktika. Nutqiy rivojlanishidagi nuqsonlarni oldini olish psixik funksiyalarning ijtimoiy, pedagogik va eng avvalo psixogigiyenik buzilishlarni oldini olish chora-tadbirlariga asoslanadi. Sog‘liqni saqlash va maxsus pedagogikaning profilaktik ishlarni amalga oshirishi bola tug‘ilmasidan ilgari boshlanadi. Bu bo‘lajak ona uchun homiladorlik davrida maksimal darajadagi qulay shart-sharoitlarni yaratish yo‘li orqali amalga oshiriladi. Psixoprofilaktik choralar tizimida boladagi psixika va nutqning nasliy patologiyalarini oldini olish maqsadida ota -onalarni o‘z vaqtida maslahatxonalaridagi mutaxassislarni murojaat qilishlariga erishish muhim ahamiyatga ega. Bola tug‘ilganidan boshlab uning nerv-psixik rivojlanishning holatiga alohida javobgarlik oila zimmasiga tushadi. Bu yosh ota -onalarning psixologik-pedagogik bilimni oshirishni yanada dolzarblashtiradi. Bola xarakter va shaxsiy xususiyatlarining shakllanishi eng erta yoshlardan oq boshlanadi. Postnatal rivojlanishning erta davrlariyoq bola psixikasi rivojlanishining keyingi bosqichlari uchun katta ahamiyatga ega. Uyqu, chinqirish, harakat va chaqaloq organizmining boshqa fiziologik reaksiyalari markaziy nerv sistemasining saqlanganligi va yetilganlik darajasini aks ettiradi. Shu sababli ota -onalar shifokor bilan birgalikda bunday reaksiyalarning paydo bo‘lishi va rivojlanishini diqqat bilan kuzatib borishlari zarur. Agar biron-bir kamchiliklar sezilsa, darhol kerakli profilaktik choralarni ko‘rish kerak. Nutq buzilishlariga moyilligi bor bola hayoti shunday tashkil qilinishi kerakki, bunda barcha narsalar uning harakatlari va psixikasining to‘g‘ri rivojlanishiga yordam berishi lozim. Nutqqacha bo‘lgan korreksion ish qanchalik erta boshlansa, harakat, nutqiy va intellektual rivojlanish shunchalik kam kamchiliklar bilan kechadi. Nutq buzilishlarining biologik xavfli omiliga chapaqaylik kiradi. Bola psixomotorikasining konstitutsional xususiyatlarini hisobga olmaslik nutq ko‘rinishlarini keltirib chiqarishi mumkin (ko‘pincha duduqlanishni). Chapaqaylikni o‘naqaylikka kuch bilan zo‘rlab

o‘tkazish taqiqlanadi va bu proflaktik tavsiyalardan biri hisoblanadi. Erta yoshlardan oq predmetlarni faqat o‘ng qo‘lga berish, ehtiyotkorlik va qat‘iyat bilan predmetlarni chap qo‘ldan o‘ng qo‘lga o‘tkazish (ovqat mahalida qoshiqni va shu kabilar), o‘yin davomida ko‘proq o‘ng qo‘lni ishlatish, aynan o‘ng qo‘l bilan predmetlarni paypaslash yoki nomini topish va hokazolar orqali chapaqaylikning rivojlanishini oldini olish mumkin. Bola hayotining birinchi yillarida nutqni tushunishning rivojlanishi alohida ahamiyatga ega. Bu ma‘lum darajada kattalarning nutqiy holatiga bog‘liq bo‘ladi. Bolada nutqni tushunish, uni o‘rab turgan, predmetlar va kattalar talaffuz qilgan, so‘zlarning o‘rtasidagi aloqani o‘rnatish yo‘li orqali rivojlanadi. Bola istagini mimikasi yoki testi orqali bilib olishga urinadigan otanalarga ularning bunday xatti-harakati noto‘g‘riligini tushuntirish zarur. Chunki bunday jarayonda bolada ovoz reaksiyalari, tovushlar va so‘zlar talaffuziga ehtiyoj tug‘ilmaydi.

Bola nutqiga qo‘yiladigan talablarni oilada barchaning bilishi zarur. Bu talablar kuchaytirilishi ham, susaytirilishi ham mumkin emas. Nutqiy o‘quvlarni shakllantirish yosh normalariga muvofiq bo‘lishi lozim. Nutq rivojlanishining boshlang‘ich davrlarida bolani talaffuzi murakkab va tushunarsiz so‘zlar, she‘r va qo‘shiqnlarni yodlatish (yoshiga mos kelmaydigan) bilan qiynamaslik zarur. Normal rivojlanayotgan bola lug‘atida 3 yoshga kelib 1000 - 1200 ta so‘z mavjud bo‘ladi. Kichkintoy nutqning deyarli barcha qismini qo‘llaydi, uning kattalar va bolalar bilan muloqoti nutqiy bo‘la boshlaydi. Bu davrda kattalarga tashabbuskor murojaat jadal rivojlanadi (savollar; qanday? qayerda? va h.k). Shu tarzda kattalar nutqi bola uchun atrof-muhitni bilishdagi eng muhim vosita hisoblanadi. Bola hayotining 3 yiliga kelib uning o‘z nutqi faoliyatning mustaqil ko‘rinishiga aylanadi. Nutq rivojlanishi uchun senmor tarbiya va o‘yin faoliyatini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Nutq funksiyasini shakllantirish atrof-muhitni o‘rganish bilan parallel ravishda olib boriladi. Predmetlarni to‘g‘ri idrok qilish, ular haqidagi bilim va tasavvurlarning to‘planishi nutqiy va sensor rivojlanishning uzviy ta‘siri natijasida sodir bo‘ladi. Psixik rivojlanishning muhim

vositalaridan biri bolalar o‘yini hisoblanadi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki: Bolalarning mustaqil foydalanishlari uchun turli xil o‘yinchoqlar to‘plami, mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish uchun ko‘rgazmalar va h.k.lar bo‘lishi kerak.

Didaktik o‘yinlar bolaning sensor rivojlanishiga yordam beradi, tushunchalarni shakllantiradi, ta‘lim olish qobiliyatini rivojlantiradi, eshituv diqqatini, nutqni takomillashtiradi. Bolalar o‘yinini boshqarish, o‘yinchoq va ko‘rgazmalarni tanlash sinchkovlik bilan oldindan rejalashtiriladi va tarbiyachilar tomonidan o‘zlashtiriladi, chunki tarbiyachilar nutqi bola nutqining rivojlanishiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ayupova M.Y. Logopediya /Darslik/ O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta - maxsus ta‘lim vazirligi. T.:, “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”, 2011y.
2. M.Y.Ayupova. “ Logopediya” 10.08.2007-yil
3. Raxmanova V.S. “ Korreksion pedagogika va logopediya “ 2007-yil
4. M.Y.Ayupova. “Logopediya” O‘zbekiston faylasuflar Milliy jamiyati. 2007-yil
5. “Logopediya” (L.S. Volkova tahriri ostida) 1989-yil
6. “Logopediya” (L. M. Fminova, M. Ayupova) – T